

Серія «Мій конспект»
Заснована 2008 року

Харків
Видавнича група «Основа»
2019

УДК 37.016
П12

Серія «Мій конспект»
Заснована 2008 року

Павлюк Н. І.
П12 **Захист Вітчизни. Основи медичних знань. 11 клас :**
навч.-метод. посібник. [Текст] / Н. І. Павлюк — Х. :
ВГ «Основа», 2019. — 128 с. : табл. — (Серія «Мій кон-
спект»).

ISBN 978-617-00-3693-3

Методичний посібник містить конспекти усіх уроків курсу (рівень стандарту) для потижневого навантаження по 1,5 год (53 години на курс) відповідно до нової програми (Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407), що діє для 11-го класу з 2019–2020 н. р. Зміст матеріалу відповідає найсучаснішим принципам, вимогам та протоколам щодо надання домедичної допомоги, заснованих на досвіді екстреної та тактичної медицини. Конспект кожного уроку розміщено на окремому аркуші. Він є готовим методично грамотно оформленим планом-конспектом уроку, що заощаджує час учителя на планування й оформлення поурочних конспектів. Передбачено місце для записів учителя, що зробить розробку уроку по-справжньому авторською, пристосованою для власних особливостей викладання.

Для вчителів, методистів, що викладають курс «Захист Вітчизни».

УДК 37.016

ISBN 978-617-00-3693-3

© Павлюк Н. І., 2019
© Корягін В. О., макет обкладинки, 2019
© ТОВ «Видавнича група «Основа»», 2019

ПЕРЕДМОВА

Шановний колего!

Дозвольте запропонувати вам посібник із серії «Мій конспект» для курсу «Захист Вітчизни. Основи медичних знань» 11-го класу для групи дівчат та юнаків, які за станом здоров'я, релігійними поглядами (за подачі відповідних документів) не можуть вивчати основи військової справи. Посібник створено відповідно до нової Програми (рівень стандарту), що затверджена Наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407 і діє в 11-му класі з 2019–2020 н. р.

Посібник створений задля максимального полегшення підготовки вчителя до уроку.

Кожний урок розміщений на окремому аркуші і є готовим конспектом уроку. Форматування аркуша дозволить учителю внести до уроку свої пояснення, акценти, запрограмувати прийоми роботи, додатковий матеріал тощо, що зробить урок більш власним, пристосованим до запитів, умов і можливостей учителя й окремих класів.

Посібник містить конспекти усіх уроків курсу в чіткій відповідності до програми курсу (тематика, кількість і порядок викладення матеріалу) для потижневого навантаження по 1,5 год.

Конспект кожного уроку містить методично грамотно оформлену шапку уроку. Тема уроку чітко відповідає формулюванню, зазначеному в навчальній програмі. Визначено мету уроку з основних напрямів здійснення освітньої діяльності учителя й учнів на уроці.

Головна мета навчання предмета «Захист Вітчизни», а саме його складової «Основи медичних знань» — розвиток особистості учнів, формування їхніх здоров'я та життєзберіжної компетентностей, готовності до захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій.

Завдання курсу перш за все ґрунтується на теоретичних засадах практичної підготовки молоді до захисту життя і здоров'я, гарантування особистої безпеки і безпеки людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

Зазначено тип уроку залежно від найбільш доцільної, на думку авторки, його структури. У переліку обладнання вказано мінімально необхідний комплект засобів навчання. Цей перелік учитель може доповнити залежно від власних можливостей й оснащення школи засобами навчання предмета.

Зазначені опорні й базові поняття кожного уроку спрямовують учителя на виявлення вже сформованого обов'язкового мінімуму знань учнів як опори, а також акцентують увагу на тих поняттях, які слід сформулювати.

«Тіло» конспекту поділено на основні організаційно-методичні етапи уроку відповідно до його типу. Для кожного уроку запропоновано варіант мотивації навчальної діяльності учнів, що покликаний пробудити в них цікавість до навчально-пізнавальної діяльності на уроці.

Для етапів актуалізації опорних знань та закріплення нових запропоновані запитання й завдання, які спрямовані на виявлення найактуальніших для уроку знань. Запитання й завдання вчитель на свій розсуд може легко трансформувати залежно від обраного ним прийому роботи, наприклад організувати взаємоконтроль, мозковий штурм або запропонувати практикум.

Етап підсумку уроку детально не розкритий, оскільки він у першу чергу залежить від обраних учителем прийомів роботи і може автоматично вималюватися в ході діяльності учнів протягом усього уроку.

Домашнє завдання містить обов'язкове опрацювання параграфа підручника, завдання відпрацювання навичок надання домедичної допомоги.

Основний етап уроку має детальне планування за змістом навчального матеріалу. Здебільшого сформульовано визначення ключових понять, зазначено базову інформацію тощо.

Підсумкові уроки за розділами чи окремими темами вчитель зазвичай проводить на свій розсуд залежно від рівня можливостей учнів, матеріально-технічного оснащення курсу у школі та особистого творчого підходу. Запропоновані завдання різних типів складено у 2 варіантах, які вчитель може просто скопіювати й роздрукувати для учнів класу. Протягом навчального року відпрацьовують всі індивідуальні нормативи, зазначені у програмі курсу.

Бажаємо натхнення, успіхів, нових злетів у вашій нелегкій, але найнеобхідній справі навчання, розвитку й виховання свідомих, компетентних, відповідальних, людських особистостей, гідного покоління Вітчизни!

Авторка

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО (МГП) ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

ТЕМА 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ МГП

УРОК 1. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ МГП ЯК ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА. ПРИЗНАЧЕННЯ, СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ МГП. ВІДМІННІСТЬ МГП ВІД ПРАВ ЛЮДИНИ. ПРИНЦИПИ І НОРМИ МГП ЩОДО ЗАХИСТУ ЖИТТЯ, ІНШИХ ПРАВ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ, ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ. ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ 1949 РОКУ І ДОДАТКОВІ ПРОТОКОЛИ ДО НИХ 1977 РОКУ — ОСНОВНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ МГП

Мета:

- *навчальна*: сформуванню знання учнів про МГП як галузь міжнародного публічного права, призначення, принципи та норми, відмінність від загальних прав людини;
- *виховна*: виховувати відповідальну громадянську позицію, повагу до прав інших людей, до життя як найбільшої цінності;
- *розвивальна*: розвивати інформаційну компетентність у процесі роботи з нормативно-правовою літературою, свідому громадянську позицію.

Тип уроку: урок формування нових знань, умінь, навичок.

Обладнання: підручник, Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них (основні нормативно-правові акти МГП).

Опорні та базові поняття: право, збройний конфлікт, комбатант, Женевські конвенції, гуманізм.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Дата _____

Клас _____

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Дотримання учнями статутних взаємин на уроках із предмета, інструктаж з техніки безпеки.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

- ♦ Чи існують правила ведення війни?
- ♦ Чи є участь у військових діях власним бажанням окремих людей?
- ♦ Як ви розумієте поняття *військовополонений*?
- ♦ Що означає *викинути білий прапор* у разі військових дій?

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Французький філософ Жан-Жак Руссо відзначав: «Війна — це не відносини між людьми, але між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти і навіть не як громадяни, а як солдати; не як жителі своєї країни, а як її захисники». «Якщо мета війни — знищення ворожої держави, то інша сторона має право винищувати її захисників, поки вони тримають у руках зброю, але щойно вони кидають її і здаються, — вони припиняють бути ворогами або інструментом у руках ворогів і знову стають просто людьми, чиї життя не дозволено нікому віднімати».

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1 Історія виникнення МГП. Призначення, сфера застосування МГП

Процес укладання договорів про норми ведення війни започатковано міжнародними конференціями у Женеві (1864) й у Санкт-Петербурзі (1868), Гаазькими конвенціями та деклараціями (1899, 1907).

МГП — це система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що встановлені в результаті домовленостей або існують унаслідок тих чи інших звичаїв. МГП не розглядає питання застосування сили. Воно вступає в дію, коли збройний конфлікт уже виник. МГП часто називають правом збройних конфліктів або правом війни. Норми і механізми МГП застосовуються тільки під час збройних конфліктів, мають на меті захистити їхні жертви і поширюють свою дію на всі залучені в конфлікт сторони. Під час збройного конфлікту деякі права людини можуть бути обмежені, натомість гуманітарне право не допускає відступів від своїх положень ніколи і за жодних обставин.

2 Принципи і норми МГП щодо захисту життя, інших прав цивільних осіб, захисту жертв збройних конфліктів

МГП регулює ведення військових дій сторонами конфлікту і надає захист особам, які опинилися у руках ворога; зобов'язує сторони конфлікту розрізняти комбатантів та цивільних осіб і утримуватися від нападу на цивільних осіб; забороняє або обмежує застосування тих видів зброї, які завдають особливо важких страждань або не дозволяють розрізняти комбатантів і цивільних осіб; зобов'язує сторони конфлікту піклуватися про поранених і хворих та надавати захист медичному персоналу; зобов'язує сторони конфлікту забезпечувати повагу до людської гідності військовополонених та інтернованих цивільних осіб.

Особи, які входять до складу збройних сил, що перебувають у конфлікті, є **комбатантами** (окрім медичного та духовного персоналу). У разі потрапляння під владу іншої сторони стають **військовополоненими**, що надає їм особливих прав.

ЗСУ дотримується норм МГП, для цього виданий відповідний наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>).

3 Женевські Конвенції

Висунуті 1864 року Червоним Хрестом.

Перша (1864) зобов'язує її учасників збирати на полі бою і надавати допомогу пораненим і хворим супротивника, дані про них повідомляти тій державі, на боці якої вони боролися. Напад на медичні установи забороняється.

Друга (1906) стосується поведінки збройних сил не тільки на полі бою, а й на морі.

Третя (1929) установила, що умови Конвенції стосуються не тільки громадян країн, що ратифікували Конвенцію.

Четверта (1949) встановлює жорсткі стандарти захисту цивільного населення в місцях військових дій і на окупованих територіях, забороняє військові злочини.

Додаткові протоколи (1977) захищають жертв міжнародних збройних конфліктів і жертв внутрішніх конфліктів.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ♦ Чи є порушенням МГП та прав людини введення комендантської години? заборона релігійної літератури або служб? примусові роботи зі зведення оборонних укріплень?
- ♦ Назвіть відомі вам випадки порушення Женевських конвенцій у світі, в Україні.

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ. РЕЛАКСАЦІЯ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати відповідний матеріал підручника.

ТЕМА 2. ЗАСТОСУВАННЯ МГП

УРОК 2. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ, ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА УСТАНОВОК І СПОРУД, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ ПІД ЗАХИСТОМ МГП. СПЕЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ: ЗАХИСТ ЖІНОК У ВИПАДКУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ. ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ — ПОРАНЕНИХ, ХВОРИХ І ОСІБ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ АВАРІЇ КОРАБЛЯ. ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВИПАДКУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Мета:

- *навчальна*: ознайомити учнів з усталеними нормами МГП щодо цивільного населення та довкілля, поглибити розуміння прав кожного у разі військового конфлікту;
- *виховна*: виховувати гуманне ставлення до людей;
- *розвивальна*: розвивати інформаційну та правову компетентність у процесі роботи з нормативно-правовими першоджерелами.

Тип уроку: урок формування нових знань, умінь, навичок.

Обладнання: підручник, плакати МГП, Женевські конвенції.

Опорні та базові поняття: цивільна особа, комбатант, Женевські конвенції, Гаазький суд, жертва війни.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Дата _____

Клас _____

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ

- ♦ Які основи закладені у МГП? Коли вони діють? Чим відрізняються від прав людини?
- ♦ Розгляньте емблеми міжнародної організації Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Зробіть припущення, чому ця емблема має такий колір і форму? що вона означає? що спонукало до її впровадження?

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У зоні ООС (АТО) в Попасній унаслідок постійних обстрілів виникла критична ситуація зі станцією швидкої допомоги. Більшість медиків звільнилися і поїхали в безпечні регіони. Станцію передислокували в селище Комишеваха, що не зазнавало обстрілів, й укомплектували добровольцями з медичною освітою. Бойовики з Первомайська обстріляли Камишеваху з артилерії. Вогонь цілеспрямовано вівся по станції швидкої допомоги, пошкоджена одна з машин. Прокоментуйте цю ситуацію з точки зору МГП.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1 Захист цивільного населення, природного середовища та установок і споруд, які перебувають під захистом МГП

Цивільне населення — це особи, які не належать до жодної категорії учасників збройного конфлікту та безпосередньо не беруть участь у воєнних діях.

Не можна застосовувати до цивільного населення ніякі заходи фізичного чи морального тиску. Заборонені вбивства, катування, тілесні покарання, каліцтва, медичні, наукові експерименти, голод серед цивільних як метод ведення війни, терор, грабіж, взяття заручників, використання цивільного населення для захисту об'єктів.

Воєнна окупація — це тимчасове захоплення території (частини території) однієї держави збройними силами іншої держави та встановлення військової адміністрації на захопленій території.

Населення окупованої території не можна примушувати до принесення присяги на вірність, до участі в бойових діях, до свідчень про армію. Мають

поважатися честь, гідність, власність, релігія, сім'я. Із тими, хто *hors de combat* (комбатант, з фр.— той, що вийшов з ладу) поводяться гуманно, без дискримінації. Якщо особу, що перебуває під захистом Конвенції, затримано як шпигуна чи диверсанта, ця особа може бути позбавлена прав, які надаються цією Конвенцією.

Об'єкти, які знаходяться під захистом МГП: медичні формування; санітарно-транспортні засоби; цивільні об'єкти; культурні цінності; установки і споруди, що містять небезпечні сили; об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення; об'єкти цивільної оборони; місцевості, що не обороняються; демілітаризовані зони; санітарні та безпечні зони і місцевості; нейтралізовані зони; госпітальні зони та місцевості; природне середовище.

Міжнародні розпізнавальні знаки: червоний хрест, червоний півмісяць на білому тлі (медичні знаки); блакитний рівнобічний трикутник на помаранчевому тлі (знак ЦЗ); біло-блакитний щит (знак культурних цінностей); три помаранчевих круги на білому тлі (особливо небезпечні споруди); білий прапор (знак перемовин); білий квадрат із червоною діагоналлю (нейтральна зона).

2 Спеціальний захист окремих категорій цивільного населення: захист жінок у випадку збройного конфлікту. Захист жертв війни — поранених, хворих і осіб, які зазнали аварії корабля

Поранені та хворі, особи, які зазнали аварії корабля, інваліди та вагітні жінки перебувають під особливим захистом і користуються особливою повагою. Цивільні лікарні, колони автомобілів, санітарні поїзди, судна, літальні апарати, призначені виключно для транспортування поранених і хворих, не можуть бути атаковані.

Забезпечується вільне пропускання посилок із медикаментами, предметами для релігійних обрядів, засобами для дітей, вагітних та породіль.

Діти не мають бути залишеними напризволяще, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями.

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність.

Військовополоненими вважаються особи, які потрапили під владу ворога: особовий склад ЗС, ополчення та добровольці ЗС; партизани; населення не окупованої території, що взялося за зброю та виконує закони та звичаї війни.

Військовополонені не можуть бути піддані фізичному каліченню, науковим і медичним дослідям, повинні бути захищені від насильства та залякування; їм забезпечується повага особистості та гідності. У полоні зберігається носіння відзнак. Після закінчення війни їх звільняють.

3 Захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту

Культурні цінності заборонено захоплювати, знищувати, вивозити за кордон, сторони конфлікту мають забезпечити їх охорону.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- У Донецьку бойовики провели полонених українців «коридором ганьби». Які положення МГП були порушені?
- Наведіть відомі вам приклади порушення МГП щодо культурних цінностей.

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ. РЕЛАКСАЦІЯ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати відповідний матеріал підручника.

ТЕМА 3. ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ

УРОК 3. ЗАСОБИ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ, ЩО ЗАБОРОНЕНІ НОРМАМИ МГП: КОНКРЕТНІ ВИДИ ЗВИЧАЙНОЇ ЗБРОЇ НЕВИБІРКОВОЇ ДІЇ І ЗБРОЇ, ЩО СПРИЧИНЯЄ НАДМІРНІ СТРАЖДАННЯ І УШКОДЖЕННЯ. ЗАБОРОНЕНІ МЕТОДИ (СПОСОБИ) ВОЄННИХ ДІЙ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ І ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Мета:

- *навчальна*: ознайомити учнів із забороненими засобами та методами ведення воєнних дій та наслідками для тих, хто їх використовує;
- *виховна*: виховувати гуманне ставлення до людей, формувати відповідальну громадянську позицію;
- *розвивальна*: розвивати правову компетентність, навички усвідомлення прав та обов'язків конфліктуючих сторін, розуміння відповідальності за недотримання чи порушення міжнародних законів.

Тип уроку: урок формування нових знань, умінь, навичок.

Обладнання: підручник, добірка фото- чи відеоматеріалів про заборонену зброю.

Опорні та базові поняття: касетний снаряд, запалювальна зброя, катування, заручник, віроломство, геноцид, парламентар, трибунал.

Дата _____

Клас _____

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ

- ♦ Чи може жінка бути комбатантом? Чи є порушенням МГП вбивство або поранення жінки-комбатанта?
- ♦ Намалюйте знак, що свідчить про нейтральний і недоторканий статус.
- ♦ Хто такі *миротворці*? Наведіть приклади участі українців у миротворчих місіях.
- ♦ Чому МГП прирівнює породіль і вагітних до хворих і поранених?
- ♦ Особи, що беруть участь в збройному конфлікті і не досягли 18 років, у полоні мають привілеї. Які?
- ♦ Що таке *геноцид*? Наведіть приклади.
- ♦ Які види зброї вам відомі? Від яких видів зброї страждають мирні мешканці у зоні ООС?

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Прокоментуйте з точки зору МГП слова президента РФ: «И пускай попробует кто-то из числа военнослужащих стрелять в своих людей, за которыми мы будем стоять сзади, не впереди, а сзади. Пускай они попробуют стрелять в женщин и детей! И я посмотрю на тех, кто отдаст такой приказ на Украине».

Російська армія має «досвід» використання «живих щитів» у ході чеченських війн. У доповіді «За спинами мирних жителів» правозахисного центру «Меморіал» (<http://old.memo.ru/hr/hotpoints/chechen/szczyt/>) наведено багато свідчень тих, кого використовували з такою метою.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1 Засоби ведення воєнних дій, що заборонені нормами МГП

Засоби ведення війни — зброя й інші засоби, застосовувані збройними силами у війні для заподіяння шкоди і поразки супротивника.

У ході воєнних дій забороняється застосовувати такі засоби: розривні кулі та кулі, що легко розвертаються або сплющуються в тілі людини; отрути, отруйні речовини та сильнодіючі отруйні речовини; бактеріологічну (біологічну) і токсичну зброю; будь-яку зброю, дія якої полягає у завданні ураження осколками, що не виявляються в людському тілі рентгенівськими променями; міни, призначені для вибуху від присутності, близькості або безпосереднього впливу людини, які виводять з ладу, калічать або вбивають одного або кількох людей; будь-які міни, що самодеактивуються, оснащені елементом невилучення, який може функціонувати після того, як міна втратила спроможність до спрацювання; міни-пастки; дистанційні міни, встановлення яких не відповідає визначеним технічним вимогам; торпеди без пристрою самоліквідації; автоматичні підводні контактні міни, які закріплені на мінрепах, коли вони перестають бути безпечними, якщо зриваються з якоря; лазерну зброю, що призначена для заподіяння постійної сліпоти органам зору людини, яка не використовує оптичні прилади; засоби впливу на природне середовище, що має довгострокові серйозні наслідки руйнації; запалювальні засоби проти цивільного населення і цивільних об'єктів, а також для знищення лісів та іншого виду рослинного покриву, за винятком випадків, зазначених в Основних вимогах Протоколу III «Про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї».

2 Заборонені методи (способи) воєнних дій у збройних конфліктах

Методи ведення війни — це способи застосування засобів війни.

Встановлюються **заборони та обмеження у виборі методів і засобів ведення воєнних дій**: убивати або завдавати поранення цивільним особам, комбатантам; убивати парламентаря і осіб, які його супроводжують; нападати на осіб, які зазнають корабельної аварії або покидають на парашуті літальний апарат, що терпить лихо, і які не чинять ворожих дій; застосовувати силу, що у конкретних обставинах перевищує необхідну для досягнення законної військової мети; примушувати осіб, які знаходяться під захистом МГП, брати участь у воєнних діях; віддавати наказ «нікого не залишати в живих» або загрожувати ним; брати заручників; вводити противника в оману шляхом віроломства; використовувати не за призначенням розпізнавальні емблеми, знаки і сигнали; здійснювати терор щодо цивільного населення та ін.

3 Відповідальність держав і фізичних осіб за порушення МГП

Сторони, які ратифікували Додатковий протокол № 1 до Женевські Конвенції, взяли на себе обов'язок призначати юридичних радників при військових командирах для консультацій щодо положень Конвенцій, навчати особовий склад нормам МГП. Кожна держава несе відповідальність за розшук осіб, які вчинили або наказали вчинити воєнні злочини. Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (геноцид, катування, умисне вбивство тощо), був створений 25 травня 1993 року.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ◆ Найманці не мають права на статус комбатанта, а найманство — військовий злочин. Доведіть.
- ◆ У чому різниця між найманцем і волонтером (добровольцем)?
- ◆ У якому випадку журналіста можуть позбавити статусу цивільної особи?

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ. РЕЛАКСАЦІЯ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Опрацювати відповідний матеріал підручника.
- Навести приклади покарання військових злочинців за злочини проти людяності.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ МЕДИЧНИХ ЗНАТЬ І ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

ТЕМА 7. ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ПРИ ОПІКАХ, ТЕПЛОВОМУ ТА СОНЯЧНОМУ УДАРІ, ОБМОРОЖЕННІ, ЕЛЕКТРОТРАВМАХ, УТОПЛЕННІ

УРОК 4. ПОНЯТТЯ ПРО ОПІКИ. ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІЧНИХ ОПІКІВ. ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ПРИ ТЕРМІЧНИХ ОПІКАХ

Мета:

- *навчальна*: сформувати поняття *опік*, *термічний опік*; навчити розрізняти ступені опіку, здійснювати домедичну допомогу при термічних опіках;
- *розвивальна*: розвивати здоров'язбережувальну компетентність, навички побудови алгоритму дій у надзвичайній ситуації;
- *виховна*: виховувати небайдуже ставлення до власного здоров'я і до потерпілих.

Тип уроку: урок формування нових знань, умінь, навичок.

Обладнання: підручник, малюнки з ознаками термічних опіків, перев'язувальний матеріал.

Опорні та базові поняття: опік, термічний опік, ступень опіку, еритема.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Дата _____

Клас _____

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ

- ♦ Які особливості будови шкіри забезпечують виконання нею її функцій?
- ♦ Що таке *терморегуляція* і яка роль шкіри в цьому процесі?
- ♦ Як організм людини зберігає постійну температуру тіла в літню спеку і на морозі, під час сну та фізичної праці?

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Чи існують люди, що жодного разу не отримували опіків? Поділіться власним досвідом лікування опіку.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1 Поняття про опіки

Опіки — ушкодження тканин, обумовлене впливом високої температури, хімічних речовин, електроструму, радіації.

У разі великої площі опіку виникають загальні розлади — *опікова хвороба* та *опіковий шок*. Вони виникають, якщо площа глибокого пошкодження перевищує 15 % поверхні тіла дорослих та 10 % — у дітей, а поверхневого — 20 %. Постраждалий скаржитися на біль, шкіряні покрови бліді, пульс частий.

Термічний опік — ушкодження тканин організму під дією високих температур. Зустрічаються найчастіше (90–95 % усіх опіків).

Хімічний опік — ушкодження тканин організму під дією кислот, солей, лугів, їдких рідин.

Променевий опік — ушкодження тканин унаслідок надмірного впливу ультрафіолету або інфрачервоного випромінювання.

Радіаційний опік — ушкодження тканин унаслідок дії радіоактивних речовин. Виникає у разі застосування ядерної зброї та прямого контакту радіоактивних речовин зі шкірою.

Тяжкість опіків визначають площею і глибиною пошкоджених тканин, локалізацією, особливостями організму.

Класифікація опіку за глибиною ураження:

- *I ступінь* (еритема) — почервоніння і набряк шкіри, біль у місці опіку;

- *II ступінь* (утворення пухирів) — сильний біль з інтенсивним почервонінням, відшаруванням епідермісу з утворенням пухирів, наповнених прозорою або каламутною рідиною;
- *III ступінь* — пухирі з кров'яною рідиною, некроз всієї товщі шкіри з утворенням щільного струпу, під яким перебувають ушкоджені тканини;
- *IV ступінь* (обвуглення) — виникає під час впливу на тканини дуже високих температур (полум'я, розплавлений метал тощо); результат таких опіків — обвуглювання шкіри, ушкодження м'язів, сухожилів, кісток.

Поверхневі опіки (I, II ступеня) за сприятливих умов заживають самостійно; глибокі опіки (III, IV ступеня) вражають окрім шкіри і глибоко розташовані тканини, тому в разі таких опіків потрібна пересадка шкіри.

Опіковий шок є найбільшим ускладненням опіку, виникає внаслідок болю та масивної плазмовтрати. Спочатку хворий збуджений, неадекватно оцінює свій стан, потім збудження змінюється загальмованістю. Характерні блідість шкірних покривів, зменшення виділення сечі, спрага, нудота. Розвивається при поверхневих опіках (II, III ступеня) на площі більшій 15 % тіла і при глибоких опіках понад 10 % тіла (у дітей та літніх ці показники менші).

Великий і глибокий опік, його локалізація обумовлюють різноманітні функціональні порушення майже усіх внутрішніх органів і систем організму — опікову хворобу.

2 Характеристика термічних опіків

Термічні (теплові) опіки стаються в разі, коли деякі або всі клітини шкіри чи інших тканин руйнуються (процес починається за температури 44–51 °С) під впливом: гарячих рідин (опіки окропом) або паром; гарячих твердих предметів чи смол, бітуму, асфальту тощо (контактні опіки); полум'я (опіки полум'ям); електрики. Вдихання полум'я, гарячого повітря і пари може викликати опік верхніх дихальних шляхів і набряк гортані з розвитком порушень дихання.

3 Домедична допомога при термічних опіках

1. Переконатися у відсутності небезпеки.
2. Провести огляд постраждалого, визначити наявність свідомості, дихання.
3. Викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги.
4. Якщо у постраждалого відсутнє дихання, розпочати проведення серцево-легеневої реанімації.
5. Якщо у постраждалого опіки першого та/або другого ступеня: а) охолодити місце опіку прохолодною водою, але не використовувати кригу; б) після охолодження накрити пошкоджену ділянку чистою вологою серветкою; в) не слід спеціально проколювати пухирі; якщо пухирі розірвались, накласти чисту стерильну пов'язку.
6. Якщо у постраждалого опіки третього та/або четвертого ступеня: а) накрити місце опіку чистою стерильною серветкою; б) за наявності ознак шоку надати постраждалому протишокове положення, дати знеболювальне.
7. Не використовувати при опіках мазі, гелі та інші засоби до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги.
8. Забезпечити постійний нагляд за постраждалим.
9. При погіршенні стану постраждалого повторно зателефонувати диспетчеру екстреної медичної допомоги.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ♦ Чому деякі народні методи лікування опіків є шкідливими? Які з них досі є уживаними?

Практикум. Накладання стерильної пов'язки на уявний термічний опік.

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати відповідний матеріал підручника.

УРОК 5. ХАРАКТЕРИСТИКА ХІМІЧНИХ ОПІКІВ. ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ПРИ ХІМІЧНИХ ОПІКАХ

Мета:

- *навчальна*: сформувані в учнів поняття про хімічний опік, розуміння причин хімічного опіку; навчити здійснювати домедичну допомогу при хімічних опіках;
- *розвивальна*: розвивати здоров'язбережувальну та природознавчу компетентність, навички побудови алгоритму дій у надзвичайній ситуації;
- *виховна*: виховувати небайдуже ставлення до власного здоров'я і до потерпілих.

Тип уроку: комбінований урок.

Обладнання: підручник, малюнки з ознаками хімічних опіків, перев'язувальний матеріал.

Опорні та базові поняття: опік, хімічний опік, агресивні хімічні речовини.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Дата _____

Клас _____

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- Продемонструйте свої дії в ситуації, коли на людини від полум'я побутової газової плити зайнявся одяг.
- Класифікуйте опіки за причиною та ступенем.
- Складіть алгоритм домедичної допомоги постраждалому з термічним опіком кінцівки.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

- ♦ Пригадайте з уроків хімії, як діють кислоти та луги на органіку.
- ♦ Як слід нюхати невідому вам речовину?
- ♦ Чим можна нейтралізувати дію кислоти? лугу?

IV. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

10 липня 1976 року о 12:40 в м. Севезо з труб хімічного комбінату ICMESA, що виробляв різні хімічні речовини (насамперед ароматичні сполуки), через вибух робочого котла стався викид отруйної хмари, у якій було близько 2 кг діоксину. Відбулося тотальне забруднення 1500 га густо заселеної місцевості. Світ облетіла страшна фотографія отруєної італійської дівчинки, яка дивом залишилася живою. Її обличчя було закрито марлею, тому що шкіра на обличчі облізла повністю.

V. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1 Характеристика хімічних опіків

Хімічні опіки виникають унаслідок дії на шкіру, слизові оболонки концентрованих розчинів кислот, лугів, солей деяких важких металів, токсичних газів. Глибина ураження тканин у разі хімічних опіків залежить від низки умов: природи речовини, її концентрації, температури навколишнього середовища, терміну дії на тканини.

Дія деяких хімічних речовин не тільки спричиняє ураження шкіри і слизових оболонок, а й може зумовлювати загальний токсичний вплив, як, наприклад, у разі опіків, спричинених фенолом, солями ртуті. У разі опіків фосфором може доєднатися токсичне ураження нирок, у разі опіків фосфорною кислотою — печінки.

Хімічні опіки за ступенем ураження також можуть бути чотирьох ступенів.

Надзвичайно важливим є тип хімічної речовини, що спричинила опік. За цією ознакою хімічні опіки поділяють на *кислотні, лужні, фтористі, фенольні, фосфорні*.

Вплив на тканини кислот, солей важких металів спричиняє згорання білків, забирає в них воду і призводить до некрозу з формуванням щільного поверхневого струпа (сухого).

Концентровані розчини лугів забирають у тканин воду, зв'язуються з білками й омилюють жири. Тому вони порівняно з кислотами проникають у тканини глибше і призводять до їх розплавлення і глибшого ураження. Струп м'який, желеподібний (мильний), у разі опіків I і II ступеню легко збирається у складку, під час його видалення тканини кровоточать.

У разі поширених опіків виникає небезпека розвитку інтоксикації. У разі пожежі можна припустити хімічний опік дихальних шляхів і набряк легень. Вдихуваний дим може містити азотну або азотисту кислоти, а при згоранні пластика — фосген і газоподібну гідроціанову кислоту.

2 Домедична допомога при хімічних опіках

1. Переконатися у відсутності небезпеки.
2. Провести огляд постраждалого, визначити наявність свідомості, дихання.
3. Викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги.
4. Якщо у постраждалого відсутнє дихання, розпочати проведення серцево-легеневої реанімації.
5. Місце ураження постійно промивати чистою водою кімнатної температури до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги за урахування можливості змиву хімічної речовини й оброблення нейтралізуючим розчином (якщо рятувальники навчені відповідним заходам).
6. Забезпечити постійний нагляд за постраждалим до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги.
7. У разі погіршення стану постраждалого до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги повторно зателефонувати диспетчеру екстреної медичної допомоги.

Зменшення наслідків хімічних опіків передбачає раннє (у перші секунди або хвилини) видалення хімічної речовини з поверхні шкіри. Найефективнішим є промивання струменем води, але у разі опіків негашеним вапном чи сірчаною кислотою промивання водою недопустиме, оскільки внаслідок хімічної реакції утворюється тепло, яке може спричинити термічний опік. Ці хімічні речовини видаляють механічним шляхом (сухою серветкою), а вже потім можна промивати водою. Для нейтралізації вапна можна робити примочки з 20 %-вим розчином цукру. У разі хімічного опіку очей не можна їх терти — це призведе до глибшого проникнення агресивної речовини.

VI. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ♦ Чому професійні рятувальники перед наданням допомоги постраждалому від хімічної речовини намагаються виявити її залишки чи упаковку?
- ♦ Складіть пам'ятку правил поведіння в кабінеті хімії під час роботи з кислотами та лугами.
- ♦ Складіть алгоритм домедичної допомоги постраждалому від невідомої хімічної речовини.

VII. ПІДСУМКИ УРОКУ

VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати відповідний матеріал підручника.

ЗМІСТ

КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ	3
ПЕРЕДМОВА	8
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО (МГП) ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ	
ТЕМА 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ МГП	9
<i>Урок 1.</i> Історія виникнення МГП як галузі міжнародного публічного права. Призначення, сфера застосування МГП. Відмінність МГП від прав людини. Принципи і норми МГП щодо захисту життя, інших прав цивільних осіб, захисту жертв збройних конфліктів. Женевські Конвенції 1949 року і Додаткові протоколи до них 1977 року — основні нормативно-правові акти МГП	9
ТЕМА 2. ЗАСТОСУВАННЯ МГП	11
<i>Урок 2.</i> Захист цивільного населення, природного середовища та установок і споруд, які знаходяться під захистом МГП. Спеціальний захист окремих категорій цивільного населення: захист жінок у випадку збройного конфлікту. Захист жертв війни — поранених, хворих і осіб, які зазнали аварії корабля. Захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту	11
ТЕМА 3. ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ	13
<i>Урок 3.</i> Засоби ведення воєнних дій, що заборонені нормами МГП: конкретні види звичайної зброї невибіркової дії і зброї, що спричиняє надмірні страждання і ушкодження. Заборонені методи (способи) воєнних дій у збройних конфліктах. Відповідальність держав і фізичних осіб за порушення міжнародного гуманітарного права	13
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ МЕДИЧНИХ ЗНАТЬ І ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ	
ТЕМА 7. ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ПРИ ОПІКАХ, ТЕПЛОВОМУ ТА СОНЯЧНОМУ УДАРІ, ОБМОРОЖЕННІ, ЕЛЕКТРОТРАВМАХ, УТОПЛЕННІ	15
<i>Урок 4.</i> Поняття про опіки. Характеристика термічних опіків. Домедична допомога при термічних опіках	15
<i>Урок 5.</i> Характеристика хімічних опіків. Домедична допомога при хімічних опіках	17
<i>Урок 6.</i> Тепловий та сонячний удар, причини їхнього виникнення та симптоми розвитку. Домедична допомога при тепловому та сонячному ударах	19
<i>Урок 7.</i> Обмороження та його періоди. Класифікація обмороження. Домедична допомога при обмороженнях	21
<i>Урок 8.</i> Дія електричного струму на організм людини. Електротравма. Надання домедичної допомоги при ураженні електричним струмом	23
<i>Урок 9.</i> Ураження блискавкою. Домедична допомога при ураженні блискавкою. Правила безпеки під час допомоги при ураженні електричним струмом і блискавкою	25
<i>Урок 10.</i> Домедична допомога постраждалому при утопленні	27
ТЕМА 8. ОТРУЄННЯ. ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ПРИ ОТРУЄННЯХ, УКУСАХ КОМАХ, ЗМІЙ ТА ДИКИХ ТВАРИН	29
<i>Урок 11.</i> Поняття про отруту і отруєння. Причини та способи потрапляння отрути до організму, шляхи її виведення. Основні ознаки та класифікація отруєнь. Характеристика побутових і виробничих отруєнь. Загальні принципи надання домедичної допомоги при отруєнні	29
<i>Урок 12.</i> Особливості функціонального отруєння нейротропними препаратами, алкоголем та нікотинном	31

<i>Урок 13.</i>	Отруєння речовинами, що є хімічною зброєю. Заходи безпеки під час надання домедичної допомоги	33
<i>Урок 14.</i>	Отруйні комахи та наслідки їхніх укусів. Клінічна картина дії отрути комах	35
<i>Урок 15.</i>	Укуси отруйних змій. Симптоми загального отруєння від укусу змій. Домедична допомога	37
<i>Урок 16.</i>	Укуси диких тварин, особливості надання домедичної допомоги	39

РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

ТЕМА 3. ОСНОВНІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	41	
<i>Урок 17.</i>	Основні принципи захисту населення. Повідомлення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій та постійного його інформування про наявну обстановку. Навчання населення вмінню застосовувати засоби індивідуального захисту і діяти у надзвичайних ситуаціях	41
<i>Урок 18.</i>	Укриття людей у сховищах; медичний, радіаційний та хімічний захист	43
<i>Урок 19.</i>	Медичний захист населення, евакуація населення з небезпечних районів. Спостереження та контроль за ураженістю навколишнього середовища, продуктів харчування та води радіоактивними, отруйними, сильнодіючими отруйними речовинами та біологічними препаратами	45
<i>Урок 20.</i>	Медичні засоби індивідуального захисту	47
<i>Урок 21.</i>	Порядок дій в умовах особливого періоду, під час артилерійського обстрілу, у натовпі, у разі виявлення підозрілого предмету. Надання екстреної психологічної допомоги (самопомоги) при перебуванні в екстрених ситуаціях. Складання та вміст тривожної валізи на випадок термінової евакуації або переходу до захисних споруд (підвалів, погребів тощо)	49
<i>Урок 22.</i>	Види терористичних проявів та способи дій терористів. Захист від терористичних проявів та дії населення в умовах надзвичайних ситуацій, пов'язаних з можливими терористичними проявами	51
<i>Урок 23.</i>	Характеристика зон стихійного лиха (ураганів, затоплень, пожеж, хімічного, радіаційного та бактеріологічного зараження тощо)	53
<i>Урок 24.</i>	Сутність, зміст і послідовність виконання рятувальних та інших невідкладних робіт. Заходи забезпечення рятувальних та інших невідкладних робіт. Заходи безпеки при проведенні рятувальних робіт	55
<i>Урок 25.</i>	Розшук уражених у завалах, а також в будинках, які пошкоджені і горять. Способи рятування людей з-під завалів, з верхніх поверхів напівзруйнованих будівель із використанням табельних і підручних засобів. Рятування людей із завалених і пошкоджених захисних споруд	57
<i>Урок 26.</i>	Повторення й контроль знань № 1	59

РОЗДІЛ 4. ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА В БОЙОВИХ УМОВАХ

ТЕМА 1. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ. ТАКТИЧНА МЕДИЦИНА	61	
<i>Урок 27.</i>	Вступ до курсу тактичної медицини. Причини превентивних смертей при бойовій травмі. Етапи надання домедичної допомоги	61
ТЕМА 2. НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В СЕКТОРІ ОБСТРІЛУ	63	
<i>Урок 28.</i>	Надання допомоги на етапі під вогнем (CUF, Care Under Fire)	63
<i>Урок 29.</i>	План дій на етапі під вогнем	65
<i>Урок 30.</i>	Транспортування пораненого в сектор укриття кількома особами	67
<i>Урок 31.</i>	Транспортування пораненого в сектор укриття однією особою	69
<i>Урок 32.</i>	Ознаки загрозової зовнішньої кровотечі	71
<i>Урок 33.</i>	Застосування турнікетів для кінцівок	73
<i>Урок 34.</i>	Взаємодопомога в зупинці кровотеч у секторі обстрілу	75
<i>Урок 35.</i>	Самопомога в зупинці кровотеч в секторі обстрілу	77
<i>Урок 36.</i>	Надання домедичної допомоги в зоні тактичних умов (TFC, Tactical Field Care)	79

ТЕМА 3. НАДАННЯ ДОПОМОГИ В ЗОНІ ТАКТИЧНИХ УМОВ	81
<i>Урок 37.</i> Послідовність дій за алгоритмом «MARCH»	81
<i>Урок 38.</i> Загальні причини зміни стану свідомості	83
<i>Урок 39.</i> Зупинка кровотеч, що загрожують життю. Принцип тампонування ран	85
<i>Урок 40.</i> Використання рекомендованих гемостатичних засобів	87
<i>Урок 41.</i> Використання компресійної пов'язки. Прямий тиск на рану	89
<i>Урок 42.</i> Відновлення та забезпечення прохідності дихальних шляхів	91
<i>Урок 43.</i> Виведення нижньої щелепи. Безпечне введення носового (назофарингеального) повітроводу	93
<i>Урок 44.</i> Проникаючі поранення грудей. Поранення легень. Огляд грудної клітки	95
<i>Урок 45.</i> Напружений пневмоторакс. Використання герметизуючих (оклюзійних) наклеюк	97
<i>Урок 46.</i> Повний огляд пораненого	99
<i>Урок 47.</i> Зупинка всіх інших видів зовнішніх кровотеч. Тактично значущі ознаки шоку в поранених	101
<i>Урок 48.</i> Надання домедичної допомоги при переломах. Накладання шин	103
<i>Урок 49.</i> Надання домедичної допомоги при опіках, відмороженнях, проникаючому пораненні ока. Застосування жорсткого щитка при травмі ока	105
<i>Урок 50.</i> Загальновійський набір пігулок. Попередження гіпотермії та виявлення ознак черепно-мозкової травми	107
<i>Урок 51.</i> Підготовка до евакуації	109
<i>Урок 52.</i> Документація пораненого	111
<i>Урок 53.</i> Повторення й контроль знань № 2	113
ДОДАТКИ	115
ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА	124

Навчально-методичний посібник

Серія «Мій конспект»

ПАВЛЮК НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

**ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ.
ОСНОВИ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ
11 клас**

Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *Є. С. Островський*
Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друк 28.05.2019. Формат 84×108/16.
Папір газет. Гарнітура Шкільна. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 13,44. Зам. № 19-05/20-05

ТОВ «Видавнича група «Основа»».
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6058 від 01.03.2018 р.
Україна, 61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66.
Тел. (057) 731-96-34. E-mail: office1@osnova.com.ua
osnova.com.ua, book.osnova.com.ua

Телефон для замовлення: 0-800-505-212
(Безкоштовно з мобільних та стаціонарних телефонів України)

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»
м. Харків, пров. Сімферопольський, 6. Тел. +38(057)703-12-21
www.triada-pack.com, email: sale@triada.kharkov.ua
ISO 9001:2015 № UA228351, FAMO TRIADA LLC (065445)